

Žygimantas Pavilionis*
Užsienio reikalų ministerija**

Pirmasis Lietuvos dešimtmetis Europos Sąjungoje: tarp metapolitinių vertybių ir „pragmatinės“ politikos***

Šiuo metu Lietuvoje (ir Europos Sąjungoje) vyraujanti „pragmatinė“, prisitaikanti ir technokratinė Europos politika stumia Lietuvą (ir Europos Sąjungą) į globalinės politikos pakraščius, atspindi negebėjimą kovoti už Lietuvos metapolitinius interesus Europos Sąjungoje ir regione. Artėjant narystės Europos Sąjungoje dešimtmečiui Lietuva iki šiol nėra susiformavusi strateginės savo buvimo Europos Sąjungoje vizijos, visi ankstesni bandymai tokią strategiją sukurti išsisėmė, baigėsi nesėkme, savo ruožtu Lietuvos strateginiai gebėjimai nuosekliai silpsta. Pagrindinis šio straipsnio tikslas yra praturtinti dabartinę technokratinę politiką metapolitine, vertybine strategine dimensija. Ieškant geriausių įmanomų alternatyvų horizontaliam ir fragmentuotam Lietuvos Europos studijų lygiui tyrimo metu sąmoningai pasirinkta Šventojo Sosto Europos politika, išsiskirianti savo vertikalumu, sugebėjimu išlaikyti savo principų ir esminių tikslų tęstinumą ir poveikiu pačios Europos susikūrimui. Tai bandymas surasti bendriausią požiūrį į Europos Sąjungą perspektyvą, kurios taip trūksta dabartinėms diskusijoms apie Europos politiką Lietuvoje ir pačiai politikai. Krikščioniška metapolitika suteikia Lietuvai galimybę sąmoningai pasirinkti pozityvią, o ne negatyvią laisvę Europoje. Pozityvi laisvė Europos Sąjungoje leistų Lietuvai išsaugoti savo politinį ir kultūrinį identitetą, suteiktų svarų vaidmenį regione, Europos Sąjungoje, pasaulyje. Savo ruožtu, socialinėje ir ekonominėje plotmėje krikščioniška metapolitika sustiprintų visuomenės integralumą, solidarumą, asmeninę ir bendruomeninę atsakomybę, sustiprintų žmogiškumą, kurio taip trūksta Lietuvos politikoje.

Įvadas

Pasibaigus Lietuvos pirmininkavimui Europos Sąjungai ir artėjant narystės dešimtmečiui norisi įvertinti nueitą kelią. Ar pasiekę svarbiausius strateginius tikslus 2004 m. nepraradome gebėjimo žvelgti į Europos politiką strategiškai? Kokie galėtų būti mūsų strateginiai, metapolitiniai tikslai būsimam dešimtmečiui?

* *Dr. Žygimantas Pavilionis* – Lietuvos Respublikos ambasadorius JAV ir Meksikai. Adresas korespondencijai: 2622, 16th Street, NW, Washington, DC 20009, USA, tel. +1 202 234 5860, el. p. zygimantas.pavilionis@urm.lt

** Šiame straipsnyje pateikti vertinimai ir mintys yra be išimčių tik autoriaus ir niekada negali būti vertinamos kaip Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos ir jos padalinių oficiali pozicija.

*** Parengta pagal 2013 m. sausio 18 d. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute apgintą daktaro disertaciją.

Po narystės Europos Sąjungoje tiek Europos studijos, tiek Europos politika Lietuvoje daugiausiai susitelkdavo ties technokratiniais Lietuvos narystės Europos Sąjungoje aspektais. Lietuvos buvimo Europos Sąjungoje prasmė, tikslas, tolesnė misija, programiniai principai, kurie galėtų sujungti visą sektorinę, technokratinę analizę ir politiką, buvo už šios analizės ir atitinkamos Lietuvos Europos politikos ribų. Technokratinės Europos studijos pagimdė šimtus sektorinių pjūvių, receptų, prioritetų ir strategijų, dažnai prieštaraujančių tarpusavyje, stokojančių vientisumo ir bendros programinės krypties.

Lietuvoje tyrinėti įvairūs užsienio politikos vertybiniai aspektai (demokratinės politikos instituto sudaryti rinkiniai, pavyzdžiui, „Vertybių nykimas: rimtas požiūris į atsakomybę“¹, „Idėjos, vertybės, asmenybės Lietuvos ateičiai“², Alvydo Jokubaičio darbai „Kodėl mąstymas vertybėmis žudo politiką?“³, „Politika be vertybių“⁴ ir kt.⁵), tačiau tyrėjai nesiejo savo vertybinių apmąstymu su Lietuvos Europos politika ar tuo labiau Šventojo Sosto metapolitininiais principais. Atitinkamai, šio darbo naujumas – metapolitinio lygmens įvedimas į mūsų „poįstojiminio“ buvimo Europos Sąjungoje analizę. Tai padėtų dabartinėje situacijoje ieškant didesnės strategijos mūsų valstybei. Dabartinis fragmentuotas veikimas Europos Sąjungoje nebus ir negali būti efektyvus, kol nebus sujungtas į vientisą strateginę viziją, kol mūsų riboti resursai nebus tinkamai strateginiame lygyje sutelkti.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas yra įvertinti pastarojo dešimtmečio Lietuvos Europos politiką vertybiniu pjūviu, praturtinti ją metapolitine dimensija. Ieškant geriausių alternatyvų horizontaliam ir fragmentuotam Lietuvos Europos studijų lygiui tyrimo metu sąmoningai pasirinkta Šventojo Sosto Europos politika, išsiskirianti savo vertikalumu, sugebėjimu išlaikyti savo principų ir esminių tikslų tęstinumą ir poveikiu pačios Europos susikūrimui. Tai bandymas surasti bendriausią požiūrio į Europos Sąjungą perspektyvą, kurios, mano nuomone, trūksta dabartinėms diskusijoms apie Europos politiką Lietuvoje.

Pagrindinė šiame straipsnyje pateikiamo tyrimo problema Lietuvos Europos metapolitikos ir visos Lietuvos užsienio politikos vertybinės orientacijos neapibrėžtumas. Kelis metus po įstojimo į Europos Sąjungą Lietuva gar-

¹ *Vertybių nykimas: rimtas požiūris į atsakomybę*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2008

² *Idėjos, vertybės, asmenybės: Lietuvos ateičiai*, Vilnius, Demokratinės politikos institutas, 2011

³ Jokubaitis A., *Kodėl mąstymas vertybėmis žudo politiką*, VU TSPMI metinėje konferencijoje 2010 m. lapkritį skaitytas pranešimas http://utabby.com/v/?i=az1c5Zp_e38.

⁴ Jokubaitis A., „Politika be vertybių“, *Politologija*, 2008/1.

⁵ Jokubaitis A., *Postmodernizmas ir konservatizmas*, Vilnius: Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 1997.

sėjo savo „vertybine“ politika, tačiau jos vertybinis turinys nebuvo aiškus tiek Lietuvos Europos politikos kritikams, tiek patiems vykdytojams. Šiuo metu Lietuvoje ir Europos Sąjungoje vyraujanti „pragmatinė“ Europos politika (atsiradusi kaip nuosekli Europos sekuliarizacijos pasekmė) stumia Lietuvą (ir Europos Sąjungą) į visuotinės politikos pakraščius, paverčia tiek Lietuvą, tiek Europos Sąjungą kitų geopolitinių darinių ar valstybių, aiškiau ir tiksliau suvokiančių savo metapolitiką, politikos objektu, o ne savarankišku subjektu. Jau dešimtmetį deklaruojamas tolesnis Lietuvos įsitvirtinimas Europos Sąjungoje yra iš esmės ankstesnės stojimo į Europos Sąjungą programos vykdymas, ir toliau suvokiamas kaip technokratinis, funkcionalistinis tikslas, tačiau iki šiol Lietuva nėra susiformavusi strateginės savo buvimo Europos Sąjungoje vizijos.

Metapolitika šiame straipsnyje suprantama kaip fundamentalios bendrojo gėrio įgyvendinimo nuostatos ir jomis grindžiami strateginio pobūdžio veiksmai. Anot Katalikų Bažnyčios socialinės doktrinos kelios esminės vertybės – žmogaus orumas, bendrasis gėris, subsidarumas, solidarumas priklauso šiai metapolitikos sričiai, kuria remiasi visos kitos vertybės, žmogaus sukurti įstatymai ir nuostatos. Metapolitika – tai politika, sutelkta į klausimą „kodėl“, o ne „kaip“, į būties esmę, *Logos*, Kristų, o ne į dalinius, individualius, pragmatinius interesus. Savo ruožtu, krikščionis – integralus žmogus, dvasinė būtybė, pasižyminti moralės suvokimu ir galintis veikti metapolitiškai, nes tokiu būdu veikiant susivienija protas, tikėjimas, jausmai, valia. Tai nereiškia, kad tikintis krikščionis gali išspręsti visas pasaulio problemas, tačiau tai reiškia, kad kiekvienas tikintis krikščionis gali priimti sprendimus, atsižvelgdamas į visą žmogų ir visą pasaulį, t. y. kiekvienas krikščionis politikas gali veikti metapolitiškai⁶.

1. Pirmasis narystės dešimtmetis – „pasivijimo“ programos pabaiga

Iki pat įstojimo į Europos Sąjungą Lietuvos Europos politika buvo sutelkta į ES teisyno perėmimą ir įgyvendinimą. Egzistencinis valstybės tikslas buvo labai aiškus, jokių prasmės ar tikslo klausimų nekilo – svarbiausia įstoti ir stengtis „pasivyti“ kitas Europos Sąjungos šalis nares. Šiuo metu vykdomas įsijungimas į Euro zoną, integracija į Europos Sąjungos transporto ir energetikos tinklus, net ir pirmininkavimas Europos Sąjungai – tos pačios „pasivi-

⁶ Daugiau apie krikščionišką Europos metapolitiką žr. Pavilionis Ž., „Jono Pauliaus II ir Benedikto XVI požiūris į Europos Sąjungą“, *Politologija*, 2010/3.

jimo“ programos dalis. Tačiau šiai „pasivijimo“ programai artėjant į pabaigą vis labiau rūpi klausimas, o kas toliau? Kokius tikslus išsikelsime, kai įvykdysime visą technokratinę „pasivijimo“ darbotvarkę ir visiškai patenkinsime savo ilgametį Europietiško nepilnavertiškumo kompleksą? Ar visais atvejais skirtumų panaikinimas ir beatodairiška integracija yra vertybė savaime? Kodėl ir kaip galime išlikti Lietuva Europos Sąjungoje, išsaugodami savo identitetą, orumą, tradiciją, savo tautos ateitį? Kaip galėtume sutelkti savo tautą išskirtinei, savai, autentiškai misijai Europos Sąjungoje? „Pasivijimo“ darbotvarkai artėjant į pabaigą palengva ima ryškėti šios darbotvarkės beprasmybė, kadangi „pasivijimas“ buvo iškeltas kaip savaiminis tikslas. Įstojus į Europos Sąjungą, sėkmingai įvykdžius visas „kaip“ programos dalis, klausimas „kodėl“ tampa vis labiau gluminantis, narystės ir „pasivijimo“ prasmės ir tolesnio buvimo Europos Sąjungoje tikslai tampa vis labiau aktualūs.

1.1. Krikščionišką metapolitiką praradusios Europos Sąjungos poveikis Lietuvos išorės ir vidaus politikai

Lisabonos sutartyje formaliai atsisakiusi krikščionybės kaip moralinio metapolitinio vektoriaus Europos Sąjunga pamažu pati praranda vidinę motyvaciją judėti viena kryptimi prarandamas gebėjimas suvokti pačią Europos Sąjungą strategiškai, matyti ją metapolitiškai, tai per ilgą laiką lemia dezintegracijos, į pirmą planą iškeliami individualūs šalių, institucijų, asmenų, politinių ar ekonominių grupių interesai. Postkrikščioniškoje Europoje niekas negali duoti Lietuvai garantijos, kad jos esminiai interesai bus išsaugoti. Atsisakius ontologinės realybės pradeda veikti destruktinės, išcentrinės vartotojiškos jėgos, kurios ilgainiui atveda prie pavojaus paties žmogaus žmogiškumui, Europos europietiškumui. Iš Europos Sąjungos Lisabonos sutartyje pašalinta metapolitinė realybė yra lyg didelis ledkalnis, kuriam traukiantis iš jūros gelmių išlenda senas, pagoniškas hipernacionalizmas, besiremiantis supopuliarinta Nietzsches filosofija, dėl kurio Europoje buvo kilęs ne vienas karas, o tokios valstybės kaip Lietuva paprastai prarasdavo savo valstybingumą.

Europos Sąjungos negebėjimas vykdyti nuoseklios užsienio politikos, nepakankama parama Europos Sąjungos kaimynėms, Europos Sąjungos plėtros politikos „nuovargis“, nuolatinės ir vis gilėjančios vidinės krizės yra Europos Sąjungos be metapolitikos požymiai. Postkrikščioniška Europa tampa vertybiškai ambivalentiška, atvira bet kokioms aplinkinėms ideologijoms ar agresyviau peršamoms politikoms, kuo ir vėl gali pasinaudoti agresyvių tikslų siekiančios trečiosios valstybės, kurios nesuinteresuotos Europos Sąjungos

gyvavimu. Krikščioniško metapolitinio matmens praradimas Europos Sąjungą ilgainiui veda į globalinį geopolitinį pralaimėjimą tiek dėl demografinių tendencijų, tiek dėl vidaus ir išorės strateginės metapolitikos neturėjimo. Savo ruožtu, Europos Sąjunga su krikščioniška metapolitika galėtų tapti vienu svarbiausių krikščionybės instrumentų siekiant universalus bendrojo gėrio pasaulyje, ji būtų aktyvi globali veikėja, kuri egzistuoja ne tik dėl savo pačios funkcionalumo begalinio tobulinimo, bet ir dėl aukštesnių universalių tikslų. Tokia Europos Sąjunga negalėtų taikstyti su didžiųjų autoritarinių valstybių globaliu ar regioniniu dominavimu, kadangi šių valstybių dabartinė įtaka tiesiogiai gresia svarbiausiems krikščionybės siekiams žmogaus orumui ir bendrajam gėriui. Atitinkamai, Europos Sąjungos plėtros procesas paspartėtų, išorinė politika taptų aktyvesnė, pagilėtų ir vidiniai integraciniai procesai. Toks ambicingas ir strategiškasis Europos Sąjungos vaidmuo atitiktų Lietuvos interesus, suteiktų Lietuvai atitinkamą atsvarą santykiuose su Rytų kaimynėmis.

Krikščionybė Europos bendrijų kūrimo pradžioje suteikė bendrą metapolitinę atskaitos sistemą vienybei – bendri metapolitiniai principai sukūrė galimybę Europos Sąjungos šalims kalbėtis „ta pačia banga“ – žmogaus orumas, solidarumas, subsidiarumas, teisės viršenybė, lygybė, teisingumas, kitos krikščioniškos vertybės sudarė bendrą kultūrinę atskaitos sistemą, į kurią rėmėsi kasdienė politikos praktika. Šių principų (ar jų pamato – krikščionybės) praradimas naikina šią bendrą atskaitos sistemą, didina nesusikalbėjimą, įtampas Europos Sąjungoje. Nukrikščionintoje, moralinį reliatyvizmą išaukštinusioje Europos Sąjungoje palaipsniui atveriamas kelias ir nihilizmui, žmogaus orumo nuvertinimui, visuomenės radikalėjimui.

Lietuva šiuo metu iš esmės pasyviai naudojami negatyviai laisve Europos Sąjungoje Isaiaho Berlio teigimu, „negatyvi“ laisvė, tai tokia laisvė, kuri siekia kuo labiau apginti individą nuo prievartos ir sumažinti svetimų žmonių kišimąsi į privačią erdvę⁷, tačiau naudojantis šia laisve nėra siekiama apibrėžtų tikslų, kadangi šie tikslai būtų suprasti kaip nereikalinga prievarta ar kišimasis į individualią ir reliatyvistinę privačią erdvę. Tiek Lietuvoje, tiek Europoje politika palengva praranda savo turinį. Politika vis labiau naudojama trumpalaikiams individualiems interesams, susijusiems su valdžios troškimu asmenine karjera ar pasipelnymu, tenkinti.

Šiuolaikinis tolerantiškas ir politiškai korektiškas europietis šiandien jaučia kaltę dėl savo paties būties pasaulyje, siekia dekonstruoti savo ontologinę tapatybę, visapusiškai atsiduoti bet kokiam „kitam“, kuris išlieka taip pat

⁷ McClay Wilfred M., *Liberalism after Liberalism, First things, May 2012, p. 26.*

neapibrėžtas⁸. Europietiškas ar lietuviškas neoliberalas, multikultūros šauklis, siekdamas panaikinti diskriminaciją, pradeda viktimizuoti savo tapatybę, visas visuomenės bėdas pradeda kildinti iš savo paties „netolerantiškos“ krikščioniškos kultūros, tokiu būdu savižudiškai atverdamas kelius kitoms kultūroms, religijoms, ideologijoms, natūraliai keičiančioms žmogaus ir visuomenės gyvavimo, valstybės ar visos Europos Sąjungos veikimo pagrindus. Nesąmoningai pasirinkusi negatyvią laisvę Europos Sąjungoje Lietuva pasmerkta ištirpti ar išsivaikščioti Europoje, kadangi ji kaip valstybė neturi jokios metapolitinės vizijos, kuri ją sutelktų postmodernioje didelių techninių galimybių ir vartotojiškų pasirinkimų Europos Sąjungos jūroje, kurioje kol kas sėkmingai plaukioja išsiskirstę ir migruojantys Lietuvos piliečiai, neturintys ar nenorintys turėti nieko bendro su Lietuva kaip metapolitine vizija.

Lietuva be krikščioniškos metapolitikos tokioje neoliberalioje Europos Sąjungoje iš esmės turėtų atsisakyti ne tik savo katalikiškumo, bet ir savo patriotinės tradicijos, nes tai tampa „atgyvena“ begalinėje „kitų“ identitetų ar interesų jūroje – juk lietuviškas patriotizmas su savo ribiniu, priešakiniu katalikišku identitetu tampa savaiminė „kitokių“ kaimynų ar Lietuvoje gyvenančių mažumų diskriminacija. Pagarba žmogaus orumui, tradicinė šeima, politinės ar religinės asociacijos, pagarba valstybei (ar valstybės suverenumas) neoliberalui yra tik vienas iš galimų lygiaverčių pasirinkimų, kurie savaimė ilgai tampa „nepatogūs“ dėl būtinybės aukotis ar aukoti dalį savo patogios vartotojiškos būties. Negatyvi laisvė yra laisvė prieš bet kokią įsipareigojimą, laisvė už begalinę emancipaciją, kuri iš principo neturi ribų, tačiau tuo pačiu metu ši laisvė tampa abstrakčiu maištu prieš viską, įskaitant prieš patį save ar savo valstybę.

Pragmatiškai ir visapusiškai „atsivėrus“ Europai, Lietuvos kaip identiteto nebelieka. Nebelieka tokiu atveju ilgai ir pačios Europos. Lietuva be krikščioniškos metapolitikos pasiduoda ir prisitaiko prie individualių egoistinių atskirų Europos Sąjungos veikėjų interesų – tokiu būdu prisitaikanti ar pragmatinė Lietuvos politika yra tik priedanga iš esmės nekovoti už pačios Lietuvos strateginius metapolitinius interesus Europos Sąjungoje, apsiriboti daliniais trumpalaikiais interesais, kurie duotų tik trumpalaikį politinį, ekonominį ar viešųjų ryšių efektą.

⁸ Degutis A., *Atviros visuomenės sąlytos*, <http://www.patriotai.lt/straipsnis/2010-03-08/atviros-visuomenes-pastai>, perspausdinama iš ATHENA, 2008, Nr. 4, ISSN 1822-5047.

1.2. Strateginių Lietuvos Europos politikos gebėjimų praradimas

Lietuvos elitas nesugeba išlaikyti strateginio dėmesio Europos politikai. Pirmieji bandymai kritiškai apmąstyti Lietuvos Europos politiką po įstojimo į Europos Sąjungą buvo atlikti Strateginių tyrimų centre, kuris parengė studiją dėl Lietuvos Europos Sąjungos politikos, 2007–2008m. vykdė strateginę Lietuvos Europos politikos stebėseną. Panašią misiją bandė įvykdyti ir Europos integracijos studijų centras, tačiau abiem atvejais kilnus tikslas šiuo metu panašios veiklos jau nei šie, nei kiti centrai nevykdo arba vykdo siaurose sektorinėse srityse. Valdančiajam elitui, sutelkusiam dėmesį į technokratinis narystės privalumus, tokia visaapimanti strateginė analizė nebuvo reikalinga. Nors 2008 m. buvo patvirtintos Lietuvos Europos Sąjungos politikos 2008–2013 m. strateginės kryptys, o 2008 m. ir 2012 m. Vyriausybės programos su keliais paragrafais apie Lietuvos Europos politiką, tačiau patvirtintos Europos politikos nuostatos strateginio dėmesio taip ir nesulaukė. Simboliška, kad šiais metais baigiasi ir minėtų strateginių krypčių galiojimas. Tiek rengiantis pirmininkavimui, tiek pirmininkavimo metu didžiausias dėmesys sutelktas į logistiką, sklandų posėdžių organizavimą, bendrą Lietuvos pristatymą, ir žymiai mažiau į strateginį pirmininkavimo turinį, ar tuo labiau būsimą ilgąmetę strategiją, kuri apimtų ir laikotarpį po pirmininkavimo, siekiant ateityje maksimaliai efektyviai panaudoti per pirmininkavimą sukauptą patirtį Lietuvos naudai. Europos politika Lietuvoje ir toliau vykdoma iš esmės tik techniniu biurokratiniu lygiu. Reguliarios strateginės politinės diskusijos dėl ilgalaikių veikimo Europos krypčių ar atitinkamų tikslų įgyvendinimo tiesiog nėra. Kol kas nėra ir jokio formato, kuriame aukščiausi Lietuvos politikai galėtų reguliariai prisidėti prie tokios politikos ar metapolitikos formavimo. Nuo 2008–2009 m. į aukščiausius postus ministerijose pradėjus skirti politinius pareigūnus, paprastai neturinčius nei ilgąmetės Europos integracijos patirties, nei ilgalaikės strateginės veiklos Europoje perspektyvos, Europos politikos žiūros laukas labai susiaurėjo. Dabartinė Lietuvos Europos politika iš esmės remiasi asmenine Lietuvos Prezidentės erudicija ir neabejotiniais gebėjimais veikti Europos Sąjungos struktūrose, tačiau kitų Lietuvos žinybų nepakankamas strateginis įsitraukimas į Lietuvos Europos politiką yra akivaizdus įrodymas, kad Lietuva iki šiol nesugebėjo struktūriškai sutelkti ir nukreipti visų egzistuojančių resursų savo įtakai Europoje didinti.

Strateginio valdymo trūkumas iki šiol yra ne tik Europos, bet ir visų kitų reikalų valdymo Lietuvoje bėda – ligšiolinės strategijos (įskaitant pasku-

tinę „Lietuva 2030“) rengiamos politizuotai, sektoriškai, dažniausiai neįtraukiant tiek politinių oponentų (nesiekiant nacionalinio sutarimo dėl strateginių gairių), tiek akademinų humanitarinių ar socialinių institucijų (nevykdant reguliarių mokslinių tyrimų), neturint aiškios Lietuvos pažangos strateginio valdymo koncepcijos, nevykdant nuolatinės Lietuvos strateginės situacijos analizės. Atskirų sektorių strategijų skaičius Lietuvoje nenumaldomai didėja, jos nesujungiamos į vieną visumą, dažnai prieštarauja viena kitai. Faktas, jog Lietuvos Europos politika nėra nuosekliai analizuojama strateginiu lygmeniu, lyg patvirtina teiginį, kad Lietuvos Europos politika yra iš esmės skirta technokratinėi, sektorinei akomodacijai.

Lietuvoje įsitvirtino sekuliarizuotam Vakarų pasauliui būdinga visuotinė politinė šizofrenija (angl. split-mindedness), fragmentuotas ir neturintis vidinio integralumo mąstymas, dėl kurio integralaus žmogaus gyvenimo koncepcija tiesiog nepritaikoma darbe galioja vienos taisyklės, namie ar savaitgaliais lieka laiko asmeniniam gyvenimui, tačiau ir čia dvasiniai ar moraliniai dalykai yra tapę vien emocijomis, praradę savo ontologinius pagrindus – laiko ar vietos žmogaus gyvenimo integralumui, žmogaus orumui, gebėjimui matyti visumą nelieka nei vietos, nei laiko, nei noro. Politika tampa tiesiog derybų menu, procesu, „dėlionėmis“ be didesnio strateginio ar metapolitinio turinio, nors ir nuspalvinta ryškiomis individualių, atomizuotų interesų spalvomis. Pragmatinė Lietuvos Europos Sąjungos politika dažnai slepia strateginės vizijos neturėjimą ir savo misijos nesupratimą, prisitaikymą prie kasdieninės konjunktyūros.

2. Lietuvos Europos metapolitikos principai antrajam narystės dešimtmečiui

Kokia galėtų būti Lietuvos Europos metapolitika žvelgiant į būsimą dešimtmetį? Kokie metapolitiniai principai užtikrintų ilgalaikį valstybės gyvavimą ir jos strateginių interesų įgyvendinimą, kuo efektyviau sutelkiant Lietuvos vidinį ir išorinį potencialą? Kokie metapolitiniai principai labiausiai atitiktų jos nacionalinį pašaukimą universalios krikščioniškos metapolitinės tradicijos kontekste?

2.1. Ekumeniškumas – kaip vienas svarbiausių Lietuvos metapolitikos principų

Lietuvos vaidmuo tiek istoriškai, tiek geopolitiškai yra unikalus, kadangi Lietuva (ypač jos sostinė) yra įsikūrusi visai šalia istorinio, kultūrinio, religinio lūžio taško – tiek Vilnius, tiek visa Lietuva yra unikaliai tinkanti tęsti savo ekumeninę misiją. Palaimintasis Jonas Paulius II savo raštuose pabrėžia ypatingą metapolitinį senojo Vilniaus, kuriame harmoningai sugyveno įvairių tautų ir religijų atstovaivaidmenį. Popiežius pažymi, kad Vilnius jam yra ypač artimas ir būtent lietuviai suteikė Lenkijai „jogailaitišką“ identitetą, kurio esminės savybės yra „daugialypiškumas ir pliuralizmas, o ne apsiribojimas ir užsidarymas“⁹. „Jogailaitiškas“ identitetas yra krikščioniškas Lietuvos identitetas, tačiau Vytautas Didysis iki šiol yra kur kas labiau vertinamas nei, pavyzdžiui, šv. Kazimieras – lietuvis iki šiol nesijaučia jokiai apmąstydamas savo tikrai krikščionišką ir Europietišką identitetą. Norint atstatyti Lietuvos vaidmenį regione ir krikščioniškoje Europoje Lietuva turi atstatyti savo senąjį, krikščionišką, „jogailaitiškąjį“ Lietuvos identitetą. Katalikiškas Lietuvos identitetas suteiktų Lietuvai metapolitinę gelmę, susietų jos patriotinį identitetą su krikščioniška Europos tradicija, harmonizuotų santykius su kaimyninėmis krikščioniškomis šalimis, istorine žydų bendruomene, subalansuotų santykius su kaimynais, pristabdytų autoritarinės Rusijos vaidmenį regione. Tai Jogailos dinastija suprato prieš daugiau nei pusę tūkstančio metų. Lietuva (kartu su kaimynine Lenkija) įgautų kultūriškai ir geopolitiškai reikšmingo katalikiško forpostą vaidmenį, kurį pripažintų ne tik tradicinė Lietuvos visuomenė, bet ir daugiamilijoninė katalikų tauta, kuri tiek Europos Sąjungoje, tiek JAV, tiek pasaulyje sudaro stipriausią religinę bendruomenę. Būtent tokią misiją vykdė Jogaila ir Jogailaičiai, kurie „nusipelnė negincijamos šlovės kaip aršūs tikėjimo gynėjai“¹⁰. Jogailaičiai bandė įsijungti į visas tuometines krikščioniškas Europos misijas ir siekė save pristatyti kaip vienus svarbiausių Europos gynėjų nuo totorių ir turkų (Jogailos sūnus Vladislovas krito kovoje su turkais prie Varnos 1444 m.), taip Jogailos laikais Lietuva perėmė krikščionybės pylimo metapolitiką, kurią regione pradžioje suformulavo Vengrija, o vėliau ir Lenkija su Lietuva¹¹. Panašų pripažinimą ir įtaką Lietuva kartu su Lenkija buvo pasiekusi ir moderniais laikais – trumpu laikotarpiu iki a. a. Lenkijos Prezidento Lecho Kaczyńskio žūties Smolenske.

⁹ Daugiau žr. Jonas Paulius II, *Atmintis ir tapatybė*, UAB „Katalikų pasaulio leidiniai“, 2005.

¹⁰ Rowel S.C., „Lietuva – krikščionybės pylimas?: vienos XV amžiaus ideologijos pasisavinimas“, in Staliūnas, D., sud., *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*, Vilnius: LII leidykla, 2002, p.31.

¹¹ Ten pat, p. 32.

Šiuolaikiniam lietuviui ekumenizmas nėra lengvai pasiekiamas, kadangi jis negali jo užpildyti turiniu, nes šio ontologinio turinio atsisako – jis negali surasti harmonijos tarp skirtingų pasaulio religijų, kadangi nepažįsta nei savosios, nei „kitos“ religijos ontologinio turinio. Jo vienintelis motyvas ir sprendimo kriterijus yra jo paties asmenybė ir individualus interesas, todėl postmodernioje dechristianizuotoje Europos Sąjungoje integracija ir vykdoma tik ten, kur ji dar įmanoma – technologiniame, ekonominiame, politiniame instituciniame lygmenyje – „paviršiuje“, kuris nesiekia Europos Sąjungos piliečių vidinių dvasinių, kultūrinių gelmių. Atitinkamai Europos Sąjungos teisyne iki šiol labai ribotai apima ir žmogiškąją dimensiją (įsk. švietimą, kultūrą, socialinius reikalus, sveikatos apsaugą). Labai populiaru neoliberalo digresija į priešingą ekumenizmui polių – sekuliarų nacionalizmą arba į religinį fundamentalizmą. Šiuo atveju supaprastintas individo ir pasaulio vaizdas, kuris kartu sukuria dirbtinį, laikiną saugumo jausmą, apeliuoja į žemiausius žmogaus instinktus, tampa vienu iš neoliberalių visuomenių atsakymų į susidūrimą su labiau archajiškais identitetais ir kasdienybės beprasmybe. Visuomenė vis labiau skaldosi, svetimėja, radikalėja.

Tuo tarpu iki Švietimo epochos LDK metapolitinė ekumeninė tradicija buvo labai svarbi. Nuo pat savo įsikūrimo pradžios LDK buvo daugiatautė ir iš esmės ekumeninė. XVIXVII amžiuje Lenkijos ir Lietuvos valstybė buvo tikra religinės tolerancijos oazė: Anglijoje, Nyderlanduose, Prancūzijoje, Šveicarijoje tuo metu krito galvos ir liepsnojo laužai, tuo tarpu Lietuvos ir Lenkijos valstybėje rasdavo prieglobstį įvairios radikalios ir kitur netoleruojamos religinės grupės, buvo įsivyravęs unikalus taikus religinis sambūris¹². Religinė tolerancija buvo įtvirtinta ir įstatymais – 1593 m. Žygimanto Augusto įstatymu dėl katalikų, stačiatikių, protestantų teisių sulyginimo, tikybos laisvė buvo įtvirtinta ir III Lietuvos Statute (1588)¹³. Panašią tikėjimo laisvę JAV įtvirtino savo Konstitucijoje tik XVIII amžiaus pabaigoje. Tokia religinė tolerancija ir jos istorinė svarba LDK teritorijai ilgainiui atvėrė kelius ir Brastos unijai, kurią Katalikų Bažnyčia iki šiol laiko galimo susijungimo su stačiatikių Bažnyčia modeliu. Laipsniškas atsitraukimas nuo ekumeninės tradicijos (pavyzdžiui, vienas elementų 1673 m. ne katalikams uždrausta bajorystė), didėjusios religinės ir nacionalinės įtampos tarp stačiatikių, naujųjų unitų ir katalikų (ypač lenkų katalikų ir ukrainiečių stačiatikių) ilgainiui sukėlė ir geopolitinę Abiejų Tautų Respublikos ir LDK katastrofą. Neveltui Kotryna II nedelsdama iš LDK atimtose Rusijos žemėse visiškai panaikino Bažnytinę uniją – Bažnyčia tokiu

¹² Ališauskas V., sud., *Krikščionybės Lietuvoje istorija, Vilnius: Aidai, 2006, p. 253.*

¹³ *Ten pat, p. 254.*

būdu neteko apie 4800 unitų parapijų ir net 8 mln. narių¹⁴ (palyginimui – tuo metu JAV nepriklausomybę paskelbė apie 3 mln. britų kolonijose gyvenančių amerikiečių). Dėl geopolitinių priežasčių Rusija šią ekumeninę dvasią Lietuvoje siekė nuosekliai naikinti tiek XX amžiuje, tiek ir dabartiniu metu. Matyt todėl dar tarpukario laikotarpyje Rusija gerai sutarė su tautininkų režimu Lietuvoje, kuris iš esmės sėkmingai prisidėjo įgyvendindamas šią Rusijos sekularizacijos politiką, kadangi ne religinis, o būtent sekuliarus tautinis identitetas buvo tautininkų puoselėjamos valstybės pagrindas. Rusija tarpukario Lietuvoje sėkmingai susiejo katalikybę su lenkiškumu¹⁵, o lietuvių tautiškumą arba su Rusija ir stačiatikybe, arba su ikikrikščioniška „kunigaikščių“ Lietuva. Lygiai taip sovietinė valdžia skatino susidomėjimą senąja lietuvių kultūra būtent Sovietų Lietuvoje išleisti pirmieji darbai apie ikikrikščioniškąją baltų tikėjimą ir mitologiją, lietuviškoji pagoniška kultūra buvo išaukštinta kaip alternatyva krikščioniškai kultūrai, kuri, sovietų teigimu, ir „sugriovė aukštą pagonišką“ kultūrą. Rusija šiuo metu aktyviai tęsia savo tradicinę Lietuvos ir Lenkijos nesutarimų kurstymo politiką, kuriai padeda radikliosios tautinės jėgos iš abiejų pusių.

Lietuvos narystė Europos Sąjungoje ir NATO, prasidėję Rytų kaimynių integravimo į transatlantinę šeimą procesai turėtų sudaryti palankias geopolitines sąlygas Lietuvos ekumeninėms ambicijoms atgaivinti. Galutinis (krikščioniškos) Europos suvienijimas (ne tik geografinė, teisine, ekonomine, bet ir metapolitine prasme) – tikslas, kurio siekė tiek Europos Sąjungos tėvai kūrėjai, tiek Šventasis Sostas, tiek senieji Jogailaičiai, galėtų tapti ilgalaikiu strateginiu Lietuvos tikslu. Tačiau tokiu atveju ir pati Lietuva turi vykdyti metapolitišką užsienio politiką rytuose – ne tik siekti įgyvendinti siaurus sektorinius verslo ar geopolitinius interesus, tačiau vertinti savo santykius su rytų kaimynėmis per visą metapolitinio spektro prizmę, pradedant nuo pagarbos žmogaus orumui ir baigiant visos visuomenės gilumine transformacija, kultūrine ir socialine integracija, savo kasdienius santykius su rytų kaimynėmis matyti ilgalaikėje krikščioniškos metapolitikos ir susivienijimo perspektyvoje.

Krikščionybė yra religija, kuri savo esme nukreipta įveikti sienas. Lietuva, pasiremddama prigimtinu metapolitiniu ekumenizmu, kuriuo pasinaudojęs Jonas Paulius II prieš kelis dešimtmečius sugebėjo prikelti Bažnyčią ir visą Vakarų pasaulį, turi visas galimybes svariai prisidėti prie krikščioniškos Europos tolesnio vienijimo. Iki pat Konstantinopolio žlugimo XV amžiuje Vakarų

¹⁴ Ten pat, p. 333.

¹⁵ Šią nuostatą regione, deja, XX amžiaus pradžioje populiarino ir lenkų kunigai, bandydami nepripažinti nei lietuvių, nei baltarusių, nei ukrainiečių teisės į tikėjimą savo kalba.

krikščionys bandė plėsti Vakarų krikščionybės įtaką rytų kryptimi, vėliau (po Kolumbo atradimų) visą savo energiją nukreipdami Vakarų kryptimi. Tačiau iš esmės tik po Šaltojo karo pabaigos Vakarų krikščioniškos valstybės ir vėl nukreipė savo žvilgsnį į Rytus, taip sudarydamos Lietuvai visas galimybes ir vėl sugrįžti prie savo krikščioniškos metapolitinės ekumeninės misijos¹⁶. Kaip pastebėjo Gintaras Beresnevičius, „LDK, nepaisant vidaus tolerancijos, istoriškai vis dėlto prisistatė kaip Vakarų krikščionybės forpostas; visu frontu nuo Baltijos iki Juodosios jūros, nuo Volgupio aukštupio iki Krymo, dabartinės Baltarusijos, Ukrainos ir dalies Rusijos teritorijoje ji laikėsi prieš stepių ordas, kurios XIIIIXVa. buvo susitelkusios į Aukso ordą, valdžiusią Čingischano ir Tamerlano pulkų nukariautas teritorijas iki pat Mongolijos ir Kinijos“¹⁷. Panaudojusi savo šimtametę ekumeninės politikos patirtį Lietuva šiandien galėtų atlikti svarbų vaidmenį formuojant visos transatlantinės šeimos metapolitiką rytuose. Lietuvos gebėjimas sutelkti visą transatlantinę šeimą prieš Rytų partnerystės ES viršūnių susitikimą Vilniuje 2013 m. lapkričio 28-29 d. parodo Lietuvos potencialą Rytų kryptimi, tačiau galutinė sėkmė šiame kontekste priklausys nuo gebėjimo strategiškai sutelkti ir nukreipti savo resursus ne tik proginiais susitikimams ar pirmininkavimams, bet ilgalaikiai perspektyvai su aiškia metapolitine vizija ir prie jos harmoningai derinamais taktiniais kasdieniais veiksmais.

2.2. Žmogaus orumas – neįsisąmonintas Lietuvos metapolitikos principas

Lietuvos Europos politikos skurdas išryškėja nagrinėjant vieno svarbiausių krikščioniškos metapolitikos principų – žmogaus orumo supratimą ir įgyvendinimą Lietuvoje. Katalikų Bažnyčia aiškiai susieja žmogaus teisės su teologine antropologija, transcendentiniu žmogaus orumu. Savo ruožtu, šiuolaikinė neoliberali tradicija neturi pozityvios žmogaus vizijos, jos esmė – dekonstruota žmogaus ontologinė tapatybė. Žmogus be ontologinės dimensijos praranda savo unikalumą, ištirpsta kolektyvo, institucijos, struktūros arba sistemos anonimiškume. Žmogaus ontologinis dėmuo Lietuvoje patyrė daug išbandymų po įvairių totalitarinės sistemos eksperimentų žmogaus samprata Lietuvoje vis dar neatgavo savo ontologinio turinio ir integralumo. Lietuva, kaip ir dauguma pokomunistinių šalių (išskyrus Ukrainą ir Lenkiją), savo

¹⁶ Šiame kontekste simboliškas atrodo didžiausias JAV pasauliečių katalikų organizacijos *Knights of Columbus* 2013m. rugpjūčio mėn. paskelbtas sprendimas išplėsti savo veiklą Lietuvoje ir Ukrainoje.

¹⁷ Beresnevičius G., „Jei didieji kunigaikščiai būtų turėję kalašnikovus“, žr.: Savukynas P., sud., *Šiek tiek iš šalies: esė apie Lietuvą ir Europą*, Inter Nos, 2002, p. 15.

Konstitucijoje neturi jokių nacionalinių nuostatų, pabrėžiančių transcendentinę žmogaus orumo kilmę. Žmogaus orumas nėra minimas nei Lietuvos Europos Sąjungos politikos 2008–2013 m. strateginės kryptyse, nei 2008–2012 m. Vyriausybės programoje, nei Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“¹⁸. 2012–2016 m. Vyriausybės programoje žmogaus orumas yra paminėtas, nors įsigilinus į atskiras šios programos (pavyzdžiui, šeimos politikos) nuostatas, tampa akivaizdu kad dalis jos nuostatų prieštarauja krikščioniškai žmogaus orumo sampratai.

Atsisveikindamas 1993 m. rugsėjo 8 d. Jonas Paulius II priminė, kad Lietuva labai gerai žino, ką reiškia tvarkyti žmogaus gyvenimą be Dievo, tačiau net ir praėjus 20 metų po Popiežiaus vizito dauguma Lietuvos elito ir toliau vadovaujasi neoliberaliomis, sekuliaromis, marksistinio materializmo laikais subrendusiomis nuostatomis. Lietuvos krikščionių demokratų partija (kaip ir tarpukariu) nesugebėjo įsitvirtinti (matyt ir dėl aktyvaus trečiosios šalies veikimo), dalis Lietuvos konservatorių perėmė sekuliarų empirinį britų konservatizmą, o kita dalis net ir liberalų ar net libertalų naratyvą¹⁹, taip atsiribodami nuo labiau metafizinės kontinentinių krikščionių demokratijų tradicijos, kurių partijoje atstovauja Vytautui Landsbergiui prijaučianti mažuma. Tačiau, kaip pastebi Alvydas Jokubaitis, „užtekdamo konservatoriams nors trumpam užmiršti pirmąjį – ontologinį – savo politinės filosofijos lygmenį, ir, ginant tam tikrus trumpalaikius politinius principus, jiems iškart grėsdavo tie patys ideologizavimo pavojai, kurių poveikį stipriai patyrė liberalizmas ir socializmas“²⁰. Visos Lietuvos partijos, anot Jokubaičio, savo politinį veikimą grindžia abstrakčiais politiniais principais, tam tikrais politiniais pasakojimais, naratyvais²¹, jų teisingumą įrodant be tiesioginių sąsajų su ontologine realybe. Apie žmogaus orumą krikščioniška prasme valstybės lygmeniu pirmą kartą prabilta tik 2010 m. kovo 12 d. Seime įkūrus Žmogaus orumo tarpparlamentinę grupę, vadovautą tuometinės Seimo Pirmininkės Irenos Degutienės. Apie būtinybę sukcentruoti valstybės politiką ties besąlygiško žmogaus viršenybės principo įtvirtinimu kalbėjo ir Lietuvos Prezidentė savo 2010 ir 2011 metiniuose pranešimuose. 2013 m. apie buriamą naują Sąjūdį už žmogiškumo gražinimą į Lietuvos politiką paskelbė ir Vytautas Landsbergis.

Žmogaus orumo klausimais koordinuotų, tęstinių valstybės ar vyriausybės veiksmų nebuvo per visą nepriklausomybės laikotarpį. Lietuvoje

¹⁸ Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, <http://www.lietuva2030.lt/images/stories/2030.pdf>.

¹⁹ Jokubaitis A., „Konservatizmo fenomenas“, žr.: *Libertas & pietas: lietuviškas konservatizmas, antologija 1993-2010, Demokratinės politikos institutas, Vilnius, 2010, p. 106.*

²⁰ Ten pat, p. 117.

²¹ Ten pat, p. 106.

ir toliau dominuoja technokratinis, „fizikų“ požiūris į žmogų. Susiformavo nepagarbos žmogaus orumui tradicija, kurią iš esmės nesėkmingai Lietuvos elitas bandė įveikti jau ir tarpukariu. Žmogus Lietuvos politikoje yra suvokiamas ne kaip tikslas savaime, o kaip priemonė, instrumentas įgyvendinti vieną ar kitą dalinį valdžios interesą. Baltijos šalis jau kelis dešimtmečius tyrinėjęs, tiesiogiai prie Baltijos šalių nepriklausomybės bylos prisidėjęs pirmasis JAV Valstybės departamento pareigūnas Baltijos šalims Paulas Goble'as²², teigė, jog šiuo metu Baltijos šalys išgyvena savo sunkiausią laikotarpį – dabartinio Baltijos šalių elito atstovai iš tikrųjų yra „antisovietiniai bolševikai“, savo politines pažiūras iš esmės grindžiantys Sovietų okupacijos laikais susiformuotomis nuostatomis, besipriešinantys naujos, Europietiškos kartos įsitvirtinimui.

Žmogaus orumo sunykimas Lietuvos politikoje prisidėjo prie Lietuvos piliečių nusivylimo parlamentine demokratija, nepasitikėjimo partijomis, teisėtvara, valdžia, radikalumo ir populizmo didėjimo, kas natūraliai padidino įtampą su mažumomis, kaimyninėmis valstybėmis, susilpnino Lietuvos užsienio politiką, jos ekumenišką matmenį, prisidėjo ir prie didėjančios emigracijos. O Jonas Paulius II vizito Lietuvoje metu pabrėžė, jog vienas iš sunkiausių uždavinių ir iššūkių Lietuvoje bus įveikti visuomenės susvetimėjimą, abejingumą, nesupratimą, supasaulėjimo polinkį, todėl, Popiežiaus teigimu, vienas svarbiausių Lietuvos tikslų turėtų būti „naujo žmogaus ugdymas“²³. Vilniaus universitete Jonas Paulius II pabrėžė ypatingą Lietuvos inteligentijos vaidmenį padėti Lietuvai išvengti skepticizmo, „pavoingo pragmatizmo“, ieškoti metafizinių tiesų ir puoselėti „mąstymo etiką“, kuri „ieško ne tik loginio tikslumo, bet proto veiklai sukuria dvasinį klimatą“²⁴. Kreipdamasis į jaunimą Popiežius teigė, jog tuometinio Lietuvos jaunimo laukia ypatinga atsakomybė: „ne nuo langų, bet nuo pamatų pastatyti savo krašto ateitį“, o vienas svarbiausių uždavinių – „išauklėti visapusiškai stiprias asmenybes ir įsitikinusius krikščionis“²⁵. Stipri asmenybė, žmogiškasis orumas, pilietiškumas taip ir netapo pagrindiniu Lietuvos rūpesčiu per du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius, nors, pvz., JAV jau seniai suprasta, jog stipri valstybė prasideda nuo stiprios asmenybės, kuri remiasi į tvirtus metapolitinius pagrindus, tokiu būdu įtvirtinant ontolo-

²² JAV Prezidento specialaus atstovo Baltijos šalims 1990/1991 Paulo Goble'o kalba apie Baltijos šalių nepriklausomybės dvidešimtmetį, pasakyta 2011 m. kovo mėn. Viskonsino O Klero universitete.

²³ Šventasis žmonių širdyse Jonas Paulius II Lietuva 1993, Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija, 2011, Šventojo Tėvo kalba Vilniaus Arkikatedroje Bazilikoje kunigams, vienuoliams, vienuolėms ir klierikams (Vilnius, 1993 m. rugsėjo 4 d.).

²⁴ Šventasis žmonių širdyse Jonas Paulius II Lietuva 1993, Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija, 2011, Šventojo Tėvo kalba inteligentijai Vilniaus Universiteto Šv. Jonų Bažnyčioje (Vilnius, 1993 m. rugsėjo 5 d.).

²⁵ Šventasis žmonių širdyse Jonas Paulius II Lietuva 1993, Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija, 2011, Šventojo Tėvo kalba jaunimui Kaune, Dariaus ir Girėno stadione (Kaunas, 1993 m. kovo 6 d.).

ginį žmogaus orumo primatą prieš valstybę.

Po įstojimo į Europos Sąjungą Lietuvoje iš esmės neliko ir nė vienos nacionalinės institucijos, kuri koordinuotai rūpintųsi žmogaus teisėmis šalyje. Švietimo, kuris galėtų iš esmės sustiprinti žmogaus orumą šalyje, reforma šalyje kol kas buvo vykdoma iš esmės vardan ekonominių priežasčių, tačiau šios reformos esminis tikslas niekada nebuvo didesnis švietimo žmogiškumas, pilietiškumas ar patriotizmas²⁶. Teisingumo sistemos, kuri turėtų padėti apginti žmogaus teises, jo orumą, reforma kol kas nedavė laukiamų rezultatų – teismuose ir juos prižiūrinčiose institucijose dėl sovietinio palikimo žmogaus orumas nėra svarbiausia vertybė, korupcija išlieka „skaudžiausia, giliausiai įsišaknijusi ir sunkiausiai gydoma negalia“²⁷. Labiausiai „žmogiškosios“ sritys (socialinė politika, sveikatos apsauga) lieka ir toliau mažiausiai reformuotos, kadangi neoliberalioje visuomenėje šie sektoriai (kaip ir švietimas, kultūra) praranda savo svarbą, jie nėra prioritetizuojami. Visos ligšiolinės Lietuvos vyriausybės iš esmės buvo neoliberalios (tiek kairės, tiek dešinės), iš esmės jos koncentravosi tik į ekonominę savo programos dalį, bet kuris gyvenimo klausimas nagrinėjamas nukreipiant į ekonomiką, pats politinis elitas – „ekonomizuojamas“. Daugumai Lietuvos partijų ir politikų būdingas instrumentalistinis mąstymas – moralinė visuomenės sankloda jiems yra ne savaime vertybė, o įrankis siekti ekonominio klestėjimo ar socialinio skurdo mažinimo²⁸.

2.3. Bendruomeniškumas – deklaruotas, bet neįgyvendintas Lietuvos metapolitikos principas

Bendrasis gėris – antrasis pagal svarbą Bažnyčios socialinės doktrinos principas šalia žmogaus orumo. Būtent santykiyje su kitu asmeniu, bendruomene atsiskleidžia žmogaus orumas, jo integralumas. „Mylėk savo artimą kaip patį save“ yra svarbiausias Bažnyčios įsakymas. Iš šio įstatymo kyla ir kiti svarbūs metapolitiniai principai – kaip solidarumas ir subsidarumas. Atitinkamai ir pagarba šeimai kaip pagrindinei bendruomenės ląstelei, vietinėms bendruomenėms, asociacijoms, sudarančioms pilietinės visuomenės pamatą.

²⁶ Pažymėtinas ir neaktyvus Katalikų Bažnyčios vaidmuo šioje srityje, tuo tarpu JAV Katalikų Bažnyčia, bandydama atgauti savo pozicijas protestantų dominuojamoje šalyje, visą dėmesį skyrė katalikiškam švietimui ir kiekvienoje parapijoje įsteigė po vieną katalikų mokyklą.

²⁷ 2011 m. metinis Lietuvos Respublikos Prezidentės pasisakymas Seime, http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/metinis_pranesimas/2011_m..html.

²⁸ Adomėnas M., *Tikėjimas, politika, tapatybė: katalikybės ir konservatizmo santykių vingrybės Lietuvoje*, žr.: *Libertas & pietas: lietuviškas konservatizmas, antologija 19932010, Demokratinės politikos institutas, Vilnius, 2010, p. 362.*

Šių principų sąveiką toliau vadinsiu bendruomeniškumu.

Lietuvoje per dvidešimt nepriklausomybės metų sukurtas tik išorinis normatyvinis demokratijos statinys – demokratija vis dar yra elitinis projektas, kuriame nepakankamai aktyviai dalyvauja Lietuvos piliečiai, jų asociacijos, bendruomenės, iki šiol nėra susirūpinta demokratijos vidine kokybe. Visuomenė yra atomizuota, reliatyvistinė, praradusi savo metapolitinius orientyrus. Atkūrus šalies laisvę pilietinė visuomenė nesugebėjo pereiti į kūrybiškos sąveikos etapą valdžia sustiprino savo pozicijas, padidėjo atstumas tarp politinėms partijoms, valstybei vadovaujančio elito ir pilietinės visuomenės. Narystė tiek politinėse partijose, tiek visuomeninėse organizacijose išlieka negausi ir net mažėjanti²⁹. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pokomunistinių šalių, Krokuvos Jogailaičių universiteto politologės Dorotos Pietrzyk-Reeves teigimu, susiformavo demokratinis elitizmas³⁰ – toks demokratijos modelis, kuriame stipri pilietinė visuomenė, platus piliečių dalyvavimas, stiprios ir savarankiškos bendruomenės nėra būtinos. Sukurti demokratines institucijas ir įvesti rinkos ekonomikos modelį buvo nesunku, tačiau socialiniai ir kultūriniai pokyčiai vyko labai lėtai – pilietinės teisės savo savaiminiu egzistavimu nesukuria veiklių ir atsakingų piliečių ar jų bendruomenių.

Pamokantis yra tarpukario Lietuvos pavyzdys. Šarūno Liekio teigimu, Lietuvos visuomenė nesugebėjo pasipriešinti okupantui, kadangi joje vyravo trūkumai, būdingi visai Smetonos administracijai, – „centralizacija, iniciatyvos stoka, pataikavimo kultūra, trukdžiusi pastebėti trūkumus, nepasitikėjimas bendrapiliečiais <...> Lietuvoje nebuvo nepriklausomos žiniasklaidos, nepriklausomų profesinių ir verslo sąjungų, autonominių universitetų, politinių partijų, nepriklausomų interesų grupių“³¹. Savo ruožtu, pasipriešinimą vėliau sovietams organizavę 1941 m. sukilėliai ir pokario partizanai buvo daugiausia susiję su opozicine Katalikų Bažnyčia, ateitininkais³², katalikų inteligentija – atstovaujančių organišką, patriotišką, katalikišką pilietinę bendruomenę. Nuolatinėje ribinėje būsenoje esanti kankinių bendruomenė išsiugdė ypatingą dvasinę stiprybę, kad išgyventų, anot Timothy'o Snyderio, nužmogintose „kruvinose žemėse“³³. Būtent giluminis metapolitinis ryšys su Katalikų Bažnyčia, vienintele nepriklausoma ir jokiems okupantams ir režimams nepaklu-

²⁹ Jurkutė M., Šepetytys N., sud., *Demokratija Lietuvoje: pilietiškumas ir totalitarizmas XX amžiaus istorijos lūžiuose*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2011, p. 30.

³⁰ Ten pat, p. 51.

³¹ Liekis Š., „Lietuvos visuomenė ir kariuomenė 1939-1940 m.: pamokos likusiems Folkvange“, žr.: *Demokratija Lietuvoje: pilietiškumas ir totalitarizmas XX amžiaus istorijos lūžiuose*, 2011, p. 8889.

³² Streikus A., „Lietuvos katalikų pilietinio aktyvumo pavyzdžiai ir ribos XX amžiuje“, žr.: *Demokratija Lietuvoje: pilietiškumas ir totalitarizmas XX amžiaus istorijos lūžiuose*, 2011, p. 144–145.

³³ Snyder T., *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*, New York: Basic Books, 2010.

susia istorine bendruomenine institucija, leido sukurti šį išlikusios Lietuvos pilietinės bendruomenės pasipriešinimą. Būtent šios organinės bendruomeninės struktūros, „nelogiško žmogiškumo“ židiniai visuomet būdavo pagrindiniai totalitarinių ar autokratiškos sistemų taikiniai – kaip rašo Czesławas Milozas: „kas būtent kėlė didžiausią įniršį piktosioms jėgoms: kai kurie papročiai, institucijos, pirmiausia visokie organiškai, tarsi savaimė gyvuojantys ryšiai tarp žmonių, palaikomi šeimos, tikybos, kaimynystės, bendro paveldo. Žodžiu, visas netvarkingas, nelogiškas žmogiškumas...“³⁴. Net ir palaužus partizanų pasipriešinimą, visos sovietų okupacijos laikais Lietuvos Katalikų Bažnyčia išliko „kertinis rezistencinės tapatybės akmuo“³⁵.

Po valstybės atkūrimo įsigalėjęs ekonominis neoliberalizmas padėjo įveikti totalitarinę komunistinę sistemą, tačiau nepadėjo atkurti sugriautų žmogaus orumo, šeimos, socialinės terpės likučių, o dažnu atveju juos toliau ardė. Vieniųjų minia, sukurta sovietinio režimo, fiziškai ir kitais būdais sunaikinus natūralią Lietuvos visuomenę, tradicinę bendruomenę, atsidūrusi liberalių reformų sukuryje, gavo laisvę, bet ne atsakomybę. Ši minia pasijuto dar vienišesnė, neatsižvelgiant į visą teigiamą neoliberalių ekonominių reformų efektą. Iki ir po įstojimo į Europos Sąjungą reformos Lietuvoje buvo nukreiptos į išorinės fizinės, ekonominės, teisinės, administracinės Lietuvos infrastruktūros pritaikymą narystei Europos Sąjungoje, tačiau vidinė, ontologinė, bendruomeninė, socialinė terpė liko nepakankamai atgaivinta. Krizės metų sumažėjanti finansinė parama švietimui ir kultūrai, nevyriausybinėms, religinėms bendruomenėms, universitetams, mokykloms ir mokytojams, kurie turėtų būti pirmieji pilietiškumo ir bendruomeniškumo šaltiniai, padarė ilgalaikę žalą Lietuvos visuomenės pilietiškumui, bendruomeniškumui fiskalinė drausmė buvo įvesta drastiškomis priemonėmis pažeidžiamiausių visuomenės sluoksnių, kuriems buvo žymiai sumažinta socialinė parama, sąskaita, oturtingiausiai nukentėjo mažiausiai. Radikali ūkio krizės suvaldymo politika nesiskaitant su politinėmis ir socialinėmis pasekmėmis išvedė Lietuvoje į gatves radikalias ir populistines politines jėgas, sukūrė naują emigracijos bangą, sukėlė įtampas su mažumomis, atitinkamai – ir su kaimyninėmis tautomis. Realiai per nepriklausomybės laikotarpį vietos valdžia taip pat tolo nuo žmonių – vietoj buvusių 1994 m. 582 savivaldybių teliko tik 60, Lietuvoje savivaldybės yra vienos didžiausių visoje Europoje (jų gyventojų skaičiaus vidurkis – 60 tūkstančių, kai daugumoje Europos valstybių esančių savivaldybių gyventojų skaičius – 15

³⁴ *Nerimas: svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgos*, Vilnius: Tyto alba, 2012, p. 54.

³⁵ *Demokratija Lietuvoje: pilietiškumas ir totalitarizmas XX amžiaus istorijos lūžiuose*, 2011, p. 157.

tūkstančių). Gausios struktūrinių fondų lėšos nebuvo pakankamai panaudotos tolesnėms struktūrinėms, socialinėms, švietimo reformoms, šalies kultūros objektams – įvairioms Lietuvos vyriausybėms svarbiausia buvo struktūrinių fondų panaudojimo ekonominė, kiekybė, bet ne kokybė, žmogiškoji šio panaudojimo pusė. 2009 m. Europos Sąjungos šeimos politikos instituto raporte Lietuva yra įvardyta kaip viena iš Europos Sąjungos šalių, kurios neteikia prioritetų šeimai. Lietuvoje iki šiol nesukurtos efektyvios mokestinės ir kitokios priemonės, skatinančios fizinius ir juridinius asmenis aukoti bendruomenės reikmėms, 2009 m. labdara Lietuvoje sudarė tik 0,32 % nuo BVP³⁶, o JAV privačių piliečių savanoriškai teikiama labdara siekia net 10,2 % BVP. Ekonominės krizės metu vystomajam bendradarbiavimui skirtos lėšos sumažėjo beveik trigubai, nors pati Europos Sąjunga yra didžiausia paramos teikėja pasaulyje, o Šiaurės šalys pagal teikiamos vystomosios pagalbą dydį yra laikomas antruoju regionu pasaulyje. Pagal lėšas, skiriamas gynybiniam išsipareigojimams vykdyti, Lietuva 2012 m. tapo antra nuo galo NATO valstybė. Tai ne tik natūraliai ribos gebėjimus apginti savo bendruomenę grėsmės atveju ir Lietuvos galimybes prisidėti prie tarptautinių solidarumo operacijų. Reikia tikėtis, kad Lietuva neatidės jau vieną kartą praleistos progos sustiprinti pasitikėjimą savo ekonomika, elgtis su ja atsakingiau, bendruomeniškiau, ir įsives eurą. Palengva ryškėja pastangos atsisakyti uždarojo išorinės prekybos politikoje, migracijos politikos kontekste. Jeigu Lietuvai pavyktų atgaivinti metapolitines bendruomeniškumo tradicijas, tai būtų bene vienas iš labiausiai strategiškų, toliaregiškų Lietuvos sprendimų, kuris svariai prisidėtų prie Lietuvos suverenumo išsaugojimo ateities kartoms.

Išvados

Be krikščioniškosios metapolitikos Lietuva praranda savo strateginį vientisumą, integrumą, vidaus ir išorės politikų strateginį kryptingumą. Akomoduojanti ar „pragmatinė“ Lietuvos politika atspindi negebėjimą kovoti už pačios Lietuvos metapolitinius interesus Europos Sąjungoje ir regione. Technokratiniai sprendimai Lietuvos Europos politikos rėmuose daromi neatsižvelgiant į metapolitinius principus, jų visumą tai sukelia ilgalaikę grėsmę Lietuvos suverenitetui, kadangi vidinės išcentrinės ir išorinės jėgos pradeda naudoti Lietuvą kaip savo politikos objektą ar instrumentą, Lietuva palengva

³⁶ World Giving Index 2013: A Global View of Giving Trends, December 2013 https://www.cafonline.org/PDF/WorldGivingIndex2013_1374AWEB.pdf.

praranda savo Europos politikos subjektiškumą.

Savo ruožtu, krikščioniška metapolitika sustiprintų visuomenės integralumą, solidarumą, asmeninę ir bendruomeninę atsakomybę, padėtų Lietuvai išsaugoti savo politinį ir kultūrinį identitetą, sustiprintų Lietuvos vaidmenį regione ir Europos Sąjungoje. Metapolitiniai principai leistų suvokti tautiškumą kaip pašaukimą – atstatytų ryšį tarp tautiškumo ir katalikiškumo, prie kurio naikinimo sąmoningai prisidėjo ir okupacinis režimas. Lietuvos Europos metapolitika atstatytų ekumeniškumą kaip vieną svarbesnių senosios Lietuvos tradicijų, leidusių išlaikyti stabilumą ir santarvę didžiulėje valstybės teritorijoje. Žmogaus orumas (integrali, patriotiška, stipri, dvasinga asmenybė) ir bendruomeniškumas galėtų tokiu atveju tapti vien svarbiausių Lietuvos Europos metapolitikos tikslų. Žmogaus orumo ir bendruomeniškumo sugrąžinimas į Lietuvos Europos politikos centrą konsoliduotų pilietinę visuomenę, leistų aktyviau įtraukti Lietuvos piliečius ir bendruomenes į dabartinės (vis dar elitinės ir normatyvinės) demokratijos kūrimą, padidintų valstybės atsparumą įvairiems priešiškiems veiksams.

Vašingtonas, 2013 m. liepa-lapkritis